

תמצית

המאמר עוסק במערכת היחסים בין חברה, צבא ותקשורת, ובתפיסת החברה את תפקידי הצבא כלפיה. הוא מתמקד בשאלה האם ועד כמה סוגיית מעורבות צה"ל ב"גל הראשון" של מגפת הקורונה עמדה על סדר היום התקשורתי והציבורי בישראל ומה היו העמדות באשר לסוגיה זו. מממצאי המחקר עולה כי הסוגיה לא בלטה בסדר היום התקשורתי והציבורי וכי השיח הובל על ידי התקשורת והציבור הוא שהגיב לו. העמדה הרווחת הייתה שעל צה"ל לסייע לחברה האזרחית במשבר, אך לא לנהל. השיח התמקד בסיוע הישיר של צה"ל לאוכלוסייה האזרחית ובעיקר לאוכלוסייה החרדית והערבית וכן בחלוקת המזון לקשישים. המסגור היה אוהד ומחמיא לצה"ל ולחייליו. בנוסף, השיח נעדר דיון משמעותי באשר לסיכונים הכרוכים במעורבות צה"ל לאורך זמן על החברה והדמוקרטיה הישראלית, וכן לכשירות צה"ל לניהול המערכה הצבאית אם יהיה שקוע עד צוואר בטיפול במגפת הקורונה.

מבוא

ב-2 באפריל 2020, בעיצומו של "גל הקורונה" הראשון בישראל, התפרסמה באחד מאתרי החדשות כתבה שתיארה מאות חיילים מחלקים מארזי מזון לאוכלוסיות מבוגרות ומעוטות יכולת. הכותרת הבולטת שניתנה לכתבה הייתה: "מלאכים בכתום: חיילים מחלקים מאות אלפי מנות לקשישים"¹. בכותרת המשנה הודגש כי החלוקה מתבצעת גם בבני ברק. חיילי פיקוד העורף (פקע"ר) מתוארים בכתבה כמלאכים שמסייעים לנזקקים – "...דופקים על הדלת והתגובות נעות בין בכי של התרגשות... למחיאות כפיים, הוקרת תודה ומילים חמות". הקצין שצוטט "...מזהה התנהגות מופתית של התושבים... וטען כי "לא היה שום חיכוך". עוד הוסיף כי "מדובר בחיילים שאומנו לחילוץ לכודים מאתרי הרס ומתקיפות כימיות וכי הם מעולם לא אומנו לתרחיש עמו הם מתמודדים בימים אלה". הקצין האמון על המשימה הדגיש כי: "החיילים ממגנים היטב וכלוחמים אנחנו לא חוששים לפעול בשום מקום, גם לא מול אתגר ביולוגי שכזה". הכתבה מעלה מספר שאלות: מדוע הודגשה דווקא פעילותם של

1 זיתון, יואב (2020). "מלאכים בכתום: חיילים מחלקים מאות אלפי מנות לקשישים", Ynet, <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5706541,00.html>

החיילים בבני-ברק? מה הדימוי שנוצר לצה"ל וחייליו בעקבות הכתבה? האם היא משקפת את הלך הרוח התקשורתי והציבורי בנוגע למעורבות צה"ל במגפת הקורונה? מה ניתן ללמד ממנה לגבי תפקידו של הצבא כלפי החברה האזרחית?

מעורבותו של צה"ל מול החברה האזרחית במגפת הקורונה כללה מגוון פעילויות שהחברה הישראלית לא מורגלת בהן. ככלל ניתן לחלק את הפעילויות לשני תחומים: הראשון היה מודיעיני וטכנולוגי. צה"ל לקח חלק במרכז השליטה שהוקם בבית החולים תל-השומר, עסק בחיפוש פתרונות כדי לבנות מאגרי מידע, לייצר מכונות הנשמה ועוד. התחום השני כלל סיוע ישיר לאוכלוסייה האזרחית. בין המשימות שבוצעו ניתן למנות את הבאים: הפעלת מלונות החלמה ובידוד, חלוקת מזון לאוכלוסייה נזקקת, הפעלת שמרטפיות לילדי הצוותים הרפואיים, חיזוק מערך בתי החולים, ליווי ותמיכה ברשויות המקומיות, הגנה ושמירה על האוכלוסייה בסיכון, חיטוי וטיהור מוסדות, ריכוז מידע לציבור והנגשתו.²

מגפת הקורונה היא הזדמנות לבחון את השיח הציבורי והתקשורתי ודרכו את הציפיות של החברה האזרחית מצה"ל במצב חירום בעל אופי אזרחי מובהק. לתקשורת יש מקום משמעותי בבחינת שאלה זו בהיותה מייצגת את אמונותיה ותקוותיה של החברה ועוסקת בגיבוש אוצר המילים והזיכרון הקולקטיבי שלה. התקשורת שותפה להבעה החברתית, התרבותית והפוליטית של החברה.³ מאמר זה יתמקד בשאלה האם ועד כמה סוגיית מעורבות צה"ל ב"גל הראשון" של מגפת הקורונה עמדה על סדר היום התקשורתי והציבורי בישראל ומה היו העמדות באשר לסוגיה זו? משאלה זו נגזרות השאלות הבאות: האם על צה"ל לקחת את מלוא הפיקוד על המשבר ולנהל או שמא עליו לנתב את יכולותיו ולסייע לחברה האזרחית במשבר? האם על צה"ל להיות מופעל או מפעיל? מה היו הטיעונים בשיח והאם יש הבדל בהתייחסות לתחומי הפעילות השונים של צה"ל? באמצעות מענה לשאלות אלה, ננסה להבין את הלכי הרוח ביחס לתפקידו של צה"ל ואת משמעותם לתחומים אחרים בעתיד. מתן מענה לשאלות אלה חורג מהמקרה הספציפי שכן מגפת הקורונה היא אבן דרך לקראת אירועי חירום אזרחיים אחרים בעתיד כמו אסונות טבע – רעידות אדמה, שריפות, שיטפונות ואירועים אחרים בלתי צפויים.

2 פקע"ר הגדיר את משימותיו במשבר בעמוד הפייסבוק שלו, המונה כ- 300 אלף עוקבים. "סיכום פעילות פיקוד העורף..." 28 במאי, 2002. פיקוד העורף.

<https://www.facebook.com/144210072289393/videos/245712383363409>; לפירוט פעולות צה"ל ראו במאמר: "שמיכה כתומה": פיקוד העורף בהתמודדות עם מגפת הקורונה: מאפיינים ומשמעויות" בקובץ זה מאת כרמית פדן, מאיר אלרן ודנה אגמי.

3 רועה, י. (1994), אחרת על התקשורת: שבע פתיחות לעיון בתקשורת ובעיתונות. תל-אביב: רכס.

מעורבות צה"ל בחברה בישראל

המאמר עוסק במערכת היחסים בין חברה, צבא ותקשורת, וליתר דיוק בתפיסת החברה את תפקידיו של הצבא כלפיה. המאמר מחבר בין שלושת המרכיבים ומתבסס על הספרות המחקרית הקיימת בתחום.

המחקרים דנים רבות בהשפעה שיש למתח הביטחוני הנמשך בו שרויה מדינת ישראל על אופייה של החברה הישראלית. העובדה שמדובר במדינה בעלת משטר דמוקרטי, המצויה לאורך זמן בסכסוך ביטחוני, הוא מצב שמהווה קרקע פורייה למתחים מסוגים שונים והוא משפיע על אופייה של החברה הישראלית. השילוב בין צרכי הביטחון הלאומי לבין היותה של מדינת ישראל מדינה בעלת משטר דמוקרטי הוא שיצר דגמים ייחודיים שמנסים ליישב את המתח הבלתי נמנע בין שני הערכים.⁴

אחת ההשלכות המרכזיות של המצב המתואר היא שהממסד הביטחוני בישראל הפך למרכזי בחיי המדינה מבחינת מעמדו בכל הנוגע לעיצוב המדיניות הלאומית וקבלת ההחלטות, וזאת לא רק בנושאי ביטחון מובהקים. צה"ל והשירות בו היו ונותרו אחד הסמלים החשובים ביותר, אם לא החשוב מכולם, של הלאומיות הישראלית. צה"ל וחייליו מהווים מקור לגאווה לאומית, לאתוסים ולתפישות חברתיות ותרבותיות, ביניהם: מי שייך לקולקטיב ומי מודר ממנו, מהי צורתה הנכונה של ה"ישראליות" ומיהו אזרח "טוב". צה"ל גם זכה במידת האמון הרבה ביותר ביחס למוסדות אחרים (התקשורת, הכנסת ועוד) מצד רוב הציבור במשך שנים רבות.⁵ כך, לדוגמה, לפי מדד הביטחון הלאומי, מחקר דעת קהל של המכון למחקרי ביטחון לאומי, צה"ל זכה בשנים האחרונות לרמת אמון גבוהה שנעה סביב 90% ואף הגיע ל-93% בסוף שנת 2019 בקרב כלל המגזרים (למעט חרדים).⁶ לתקשורת יש חלק משמעותי בבניית מעמדו של צה"ל ובאמון הרב שהציבור רוחש לו. מחקרים מלמדים כי הסיקור התקשורתי של צה"ל נוטה להיות חיובי ואוהד.⁷ זהו סיקור המבליט את תחושת השליחות וההקרבה של החיילים.⁸ נוסף לכך, הציבור סבור כי צה"ל זוכה לסיקור הוגן.⁹

4 הורוביץ, ד. וליסק, מ. (1990), מצוקות באוטופיה, ישראל חברה בעומס יתר. תל-אביב: עם עובד.
5 הרמן, ת. (2018), מדד הדמוקרטיה הישראלית 2018. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
6 <https://www.idi.org.il/media/11555/democracy-index.pdf>. ברזילי, ג. (1992), דמוקרטיה במלחמות, מחלוקת וקונסנזוס בישראל. תל-אביב: ספרית פועלים; שרמן, מ., ושבט, ש. (2005), "תקשורת וביטחון לאומי: תפקודה של העיתונות הישראלית בעיני הציבור הישראלי". בתוך: לבל, א. (עורך) ביטחון ותקשורת, דינמיקה של יחסים. באר-שבע: מכון בן-גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, עמ' 239-260.
7 ישראל, צ. פינס, ר. (2020), מדד הביטחון הלאומי, מגמות בדעת הקהל בישראל. תל-אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי.
8 אורבך, י. ישראל, צ. (2006), "תקשורת מגויסת: סיקור תאונות אוויריות בצה"ל 1977-1997", מגמות, מ"ד (3), עמ' 424-451; ישראל, צ. רוסמן, א. (2010), "מ'לוחם' ל'בן של אמה' החייל הישראלי בראי העיתונות", עיונים בתקומת ישראל, 24, עמ' 184-218.
9 ישראל, צ. (2018), "מ'לאומניקים מברזל?': התקשורת והמילואים", בתוך: מערך המילואים לאן? (עורכים: אלרן ושות'), תל-אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, עמ' 187-202.
9 ישראל, צ. פינס, ר. (2020), שם.

הדגמים הקלאסיים ביחסי צבא-חברה מציעים שלושה סוגי גבולות במערכת יחסים זו: הראשון, 'גבולות אטומים'. דהיינו, הצבא והחברה הן שתי מערכות נפרדות לחלוטין, אין חדירה ביניהן והגבולות ביניהן ברורים כך שמצטמצמות באופן כמעט מוחלט נקודות המפגש ביניהן. השני, 'גבולות חדירים'. כלומר, בהעדר גבולות ברורים, הצבא חודר לחברה ולהיפך. השלישי, 'גבולות מקוטעים'. יש נושאים שבהם יש אינטראקציה בין החברה לצבא ויש כאלה שאין. עם זאת, מדובר ב"הזנה הדדית", כאשר הצבא משפיע על האזרחים שמשפיעים על הצבא.¹⁰

גבולות מקוטעים ניתן למצוא בדגם ההיסטורי של "אומה במדים". לפי דגם זה לצבא תפקיד מרכזי בתהליך התגבשותה של אומה, וכינון הזהות הלאומית מתבצע בידי צבא לאומי ההופך את האוכלוסייה ל"אומה במדים". לדגם זה מאפיינים רבים, ביניהם הטשטוש בהבחנה בין הצבא לחברה וההשפעה ההדדית ביניהם.¹¹ בדגם "אומה במדים" קיים אזרוח של הצבא מצד אחד ומיליטריזציה (חלקית) של החברה מצד שני.¹² לבחינת מקומה של התקשורת בהקשר זה נודעת חשיבות רבה שכן פעמים רבות היא המאפשרת לקיים "גבולות מקוטעים" בין הצבא לחברה.

צה"ל נתפס כ"צבא העם". מודל זה פורט על נימי מיתוסים וערכים לאומיים בתרבות הישראלית, והציבור עדיין דבק בו. זאת, כפי שניתן ללמוד ממדד הביטחון הלאומי על פיו רוב הציבור (87%) מסכים כי "צה"ל הוא צבא העם". מדובר בדגם צבאי-חברתי ייחודי שנשען על מספר העקרונות: ראשית, מבנה צה"ל מתבסס על גיוס חובה המוני, צבא הקבע קטן יחסית ועיקר הכוח הצבאי מבוסס על כוחות מילואים. בהתאמה, חלקים אזרחיים נרחבים בחברה הישראלית מעורבים בעקיפין גם בשירות הצבאי. רוב ברור של 81% סבר כי יש להמשיך במודל גיוס החובה לצה"ל כפי שהוא כיום ורק 19% מבקשים לבטלו.¹³

10 א.ר. ללקהם. (1984), "מיון משווה של היחסים בין רשויות אזרחיות לרשויות צבאיות", בתוך: מדינה וחברה. ש.נ. אייזנשטדט ואחרים (עורכים). תל-אביב: כרך ב', עמ' 102-120; מ. ליסק. (1991), "הרכיבים האזרחיים של תורת הביטחון הלאומי של ישראל", בתוך: פ. גינוסר (עורך). עיונים בתקומת ישראל, 1. באר-שבע: עמ' 191-210; ליסק, מ. "צה"ל בין זהות לאומית-ממלכתית לבין זהויות סקטוריאליות, 1948-2000". תשס"ז. בתוך: נאור, מ. (עורך), צבא, זיכרון וזהות לאומית, ירושלים: מאגנס, עמ' 39-47. 11 לוי, י. (תשע"א), מי שולט על הצבא? בין פיקוח על הצבא לשליטה בצבאיות. ירושלים: אשכולות ומאגנס; ליסק, מ. (תשס"ז), "צה"ל בין זהות לאומית-ממלכתית לבין זהויות סקטוריאליות, 1948-2000", בתוך: נאור, מ. (עורך), צבא, זיכרון וזהות לאומית, ירושלים: מאגנס, עמ' 39-47. 12 הורוביץ, ד. ליסק, מ. (1990), מצוקות באוטופיה: ישראל - חברה בעומס יתר. תל-אביב: כהן, ס. (2002), "היחסים המשתנים בין החברה לצבא בישראל: ההשלכות המבצעיות". עיונים בביטחון המזרח התיכון, קובץ פרסומים, רמת-גן: בס"א, אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 423-444; כהן, ס. בגנו, א.י. (2002), "המשמעות החברתית של השירות הצבאי בישראל: בחינה מחדש". עיונים בביטחון המזרח התיכון, קובץ פרסומים. בס"א, אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 445-464. 13 ישראלי, צ. פינס, ר. (2020), שם, "אפילוג" עמ' 214.

מאחר שצה"ל נתפס כשותף מרכזי בתהליך בניין האומה, כחלק מאופיו של הצבא ודרך פעולתו הלכה למעשה, הצבא לא מסתפק במשימות הליבה שלו. נוסף על משימותיו הצבאיות נועדו לו תפקידים חברתיים. במציאות זו נוצרו ממשקים פורמליים ובלתי פורמליים בין החברה לצבא וחלה התקרבות בין המערכת הצבאית לאזרחית. למעשה, בשום דמוקרטיה אחרת לאחר מלחמת העולם השנייה אין הצבא חודר לתחומים כה רבים של חיי הציבור. צה"ל לא היה מעולם, בשום שלב בהתפתחותו כלי שרת למדיניות הממשלה ותו לא, דהיינו, גוף האחראי אך ורק לענייני ביטחון המוגדרים באופן צר. אדרבה, צה"ל חותר בהתמדה להציג תדמית של "צבא העם" לפיה, אנשיו מעורים היטב במרקם של האומה.¹⁴

במשך השנים השתנו התפקידים (קליטת עלייה, יישוב הארץ) ונוספו חדשים, כגון: גיור וקידום אוכלוסיות מיוחדות. חלק מהמשימות הופנו כלפי החברה האזרחית, כמו שימוש במורות חיילות בבתי ספר, סיוע בימי סופה ושלג, כיבוי שריפות ועוד. אלו האחרונים מבוצעים גם על ידי צבאות מקצועיים בעולם. בשנים האחרונות המשימות שנשארו בעבר אופי חברתי-חינוכי, התקבלו בישראל כמשימות בעלות נופך פוליטי. משימות אלה נחלו כישלון במקרים רבים. בד בבד, צה"ל צמצם את רמת מעורבותו בנושא.

מעורבותו של צה"ל במשימות בעלות אופי אזרחי, כפי שעולה ממשבר הקורונה, מחדדת את השאלות שעומדות בסיס מחקר זה. כאמור, המחקר מנסה לתת מענה לשאלות – האם ועד כמה מעורבות צה"ל במשבר הקורונה עמדה על סדר היום הציבורי והתקשורתי בישראל ומה היו העמדות באשר לסוגיה זו? מהם הגבולות בין הצבא לחברה ומה בין סיוע לניהול? האם על צה"ל להיות מופעל או מפעיל? ולבסוף, מה ניתן ללמוד אודות הלך הרוח הציבורי ביחס לתפקידו החברתי של צה"ל? החלק הבא של המאמר יפרט כיצד בוצע המחקר במטרה לתת מענה לשאלות אלה.

שיטות המחקר

בחינת השיח התקשורתי התבצעה באמצעות מעקב יומיומי אחרי כלי התקשורת ב"גל הראשון" של הקורונה, מ-1 במארכס 2020 ועד 1 ביוני 2020. המחקר התבסס על ניתוח תוכן איכותני הן בממד האינפורמטיבי-חדשותי והן בממד הפובליציסטי-פרשני,

14 כהן, ט. (2001), "הקדמה". תרבות דמוקרטית. עמ' 9-11.

הכולל ידיעות, צילומים, מאמרי מערכת ומאמרי דעה בכלי תקשורת מרכזיים בישראל: "Ynet", "ישראל היום", "וואלה!", "הארץ" ו"מקור ראשון", בגרסה האינטרנטית שלהם, וכן אתר "חדשות 12" ואתר חדשות "כאן 11". לאור מקומה המרכזי של התקשורת הכלכלית נבחנו גם ידיעות ומאמרים שפורסמו ב: "גלובס", "דה-מרקר" ו- "כלכליסט".

במוקד המחקר עמד ההיבט התוכני. הבדיקה התבצעה תוך שימוש בתיאוריית המסגור, לפיה התקשורת מספקת את ההקשר ואת הפרספקטיבה המעניקים משמעות לאירוע. היא ממיינת את הנושאים לקטגוריות שונות, מחליטה אילו פרטים להדגיש באירוע, מאיזו זווית פרשנית להאיר אותו ובאילו סמלים או מטפורות להשתמש כדי להעביר את המסר הרצוי.¹⁵

אחד הכלים בעזרתם נהוג לנסות להבין את אופי השיח הציבורי הוא סקרי דעת קהל. אמנם במהלך "הגל הראשון" של מגפת הקורונה בוצעו סקרי דעת קהל ביחס להיבטים שונים של המשבר, אולם למיטב בדיקותינו השאלה שעמדה בבסיס מחקר זה לא נשאלה אף לא באופן עקיף. נדון בכך בהמשך.

דרך נוספת ומשלימה כדי להבין את הלכי הרוח בחברה היא לבחון את השיח ברשתות החברתיות. יש המכנים אותן "כיכר העיר" של ימינו. בחרנו להתמקד בפלטפורמת הפייסבוק המרכזית במרחב הישראלי המאפשרת לבחון את השיח סביב הסוגייה שעמדה בבסיס מחקר זה. השיח בפייסבוק כולל ארבע סוגים: שיח יזום של פרטים, שיח של קבוצות ייעודיות לפי נושאים, שיח שנוצר בעקבות פוסטים של גורמים ממסדיים ושיח שנוצר כתגובה לכתבות באתרי החדשות.¹⁶

השיח בסוגיית מעורבות צה"ל בקורונה לא נבע מיוזמה פרטית או ציבורית. לא מצאנו קבוצות ייעודיות לנושא. קבוצות כגון: "חמ"ל הורים לחיילות וחילים", "אימי הגנרלית – אימהות לחיילים וחילות", "חיילים מצייצים" ועוד התמקדו בהתנהלות הפנימית של צה"ל בקורונה. קבוצות בפייסבוק של האוכלוסייה האזרחית שבאו במגע ישיר עם צה"ל לא הרבו לעסוק בנושא. קבוצות כמו "חדשות בני ברק" ו"בני ברקים" כמעט לא ניהלו דיון בנושא המגע עם חיילי צה"ל בזמן הסגר. לעומת זאת, התפתח שיח ציבורי

15 Entman, R. (1993), "Framing: Towards Clarification of a Fractured Paradigm" *Journal of Communications* 43(4): 51–58; Scheufele, D.A. (1999), "Framing as a Theory of Media Effects". *Journal of Communication* 49(1): 103–122; Scheufele, D. A. (2000), "Agenda-Setting, Priming and Framing Revisited: Another Look at Cognitive Effects of Political Communication". *Mass Communication & Society*, 3(2&3):297–316.

16 בשנים האחרונות, גופי התקשורת המסורתיים הרחיבו את פעילותם התקשורתית לרשתות החברתיות ואתרי חדשות "אלטרנטיביים" נכנסו לתחום הפעילות הדיגיטלית ופונים לקהל צעיר יותר, כמו – חדשות 0404.

ער כתגובה לפוסטים של גורמים ממסדיים ולכתבות של אתרי חדשות. לצורך המחקר, בשלב ראשון בחנו בעזרת מחקר גישוש היכן מופיע השיח. בעקבות בדיקה זו, בחרנו להתמקד במעקב אחר השיח בעמודי הפייסבוק של צה"ל, פקע"ר ודובר צה"ל, שלהם מספר עוקבים רב מאוד והפוסטים שהם מפרסמים זוכים לרוב לתהודה ברשת.¹⁷ הניתוח בוצע באמצעות מעקב אחר רמת המעורבות לפוסטים אלה מצד הגולשים וכן באמצעות ניתוח איכותני של התגובות לפוסטים כמו גם לטוקבקים באתרי החדשות. את הממצאים שעלו מבדיקה זו שזרנו עם הממצאים שעלו מניתוח הסיקור התקשורתי.

יש לקחת בחשבון שניתוח השיח ברשתות מאפיין באופן חלקי את השיח הציבורי. ככה הוא מוגבל ולו משום שהמגיבים נוטים לדפוס דעתן יותר מאחרים. ניתוח השיח התקשורתי והציבורי במחקר זה מוגבל לאוכלוסיות שנמצאות במרחב הדיגיטלי ופועלות בתחומו. ציבור הקשישים, החרדים והערבים נעדרים לרוב מהשיח במרחב הדיגיטלי שנבחן במחקר. עם זאת, אנו סבורות כי השילוב בין השיח ברשתות לבין ניתוח השיח בתקשורת יאפשר לראות את התמונה הכוללת ולתת מענה לשאלות המחקר של מאמר זה.

השיח התקשורתי והציבורי בסוגיית מעורבות צה"ל במגפת הקורונה

סוגיית מעורבות צה"ל ב"גל הראשון" במשבר הקורונה לא בלטה בסדר היום הציבורי והתקשורתי בישראל. השיח בכל הקשור לצה"ל במגפת הקורונה, התמקד בהתמודדות הפנימית-ארגונית שלו עם המגפה (החיילים החולים, עוצר "היציאות", שינוי הנהלים של צה"ל ועוד). כשמעורבות צה"ל בניהול המגפה עמדה על סדר היום היא כללה את המאפיינים המרכזיים הבאים:

1. השיח התקשורתי קבע את סדר היום הציבורי בנושא. השיח הציבורי בפייסבוק היה תוצר של תגובה ולא של יוזמה.
2. מעורבות צה"ל במגפה הופיעה בשיח התקשורתי בעיקר בידיעות החדשותיות והייתה אינפורמטיבית.
3. התקשורת נתנה במה למקורות ממסדיים ובעיקר לבכירים בצה"ל, אותם היא הרבתה לצטט. כלומר, הסיפור סופר דרך עיניהם.

17 לעמוד הפייסבוק של פקע"ר 294 אלף עוקבים; לעמוד הפייסבוק של צה"ל 717 אלף עוקבים; לדובר צה"ל מעל 60 אלף עוקבים.

להלן יפורטו הממצאים המרכזיים. תחילה יוצג השיח התקשורתי והציבורי בנוגע למעורבות צה"ל במגפה תוך הבחנה בין תחומי הפעילות השונים של צה"ל. לאחר מכן יתואר השיח בנוגע לעמדות ביחס לשאלה אם על צה"ל לנהל או לסייע לחברה האזרחית במגפת הקורונה.

מעורבות צה"ל במגפת הקורונה – "צבא ההרגעה לישראל"

כשמעורבותו של צה"ל במגפה עמדה על סדר היום התקשורתי התמונה הייתה עקבית למדי: נמצאה הפרדה בין הסיוע שהעניק צה"ל לאוכלוסייה האזרחית לבין זו שהעניקו היחידות הטכנולוגיות והמודיעיניות. המשותף לשניהם הייתה התמיכה התקשורתית והציבורית הבולטת בצה"ל וההוקרה האזרחית לפעולותיו. פעילותו של צה"ל מוסגרת באופן אוהד, כמי שבא לסייע, לתגבר ולעיתים אף להושיע. מידי פעם נמצא מסגור המפאר את יכולותיו של צה"ל, שאף שלא הוכשר למשימות אלה מתמודד עמן בהצלחה יתרה, במקצועיות ובמהירות. צה"ל מוסגר כמי שנתרם לכל משימה ושלו היכולת להתמודד מול כל אתגר. כפי שהוא מוכן מבחינה צבאית, כך הוא מוכן להעניק סיוע במצב חירום אזרחי כמו מגפה. כך נעשה שימוש רב בביטויים כגון התייחסות והירתמות (למשל: "כמו שאר עם ישראל, הבנו שאנחנו בלחימה עכשיו מול אויב בלתי נראה ולכן החלטנו להירתם לטובת המאבק במגפת הקורונה").¹⁸ נוסף לכך השימוש בטרוריקה צבאית בלט: "המלחמה בקורונה", "בלימת הנגיף", "נלחמים באויב שאינו נראה", "מלחמת הצללים של אמ"ן בקורונה: אוסף, חוקר ומפענח...".¹⁹ או צה"ל תופס פיקוד על המשבר בבני ברק... כבר הלילה נכבשה העיר בני ברק²⁰ ועוד.

סיוע ישיר לאוכלוסייה האזרחית: שיתוף פעולה וקירוב לבבות

השיח התקשורתי התמקד במעורבות צה"ל במוקדי התחלואה, בעיקר בקרב אוכלוסיות מבוגרות ונזקקות ובקרב המגזר החרדי והערבי וכן ב"מלונות הקורונה". הנושאים שנסקרו בהרחבה הם: חלוקת מזון לאוכלוסייה נזקקת, מאמצי ההסברה לתושבים והאופן החיובי שבו קיבלו התושבים את החיילים. דגש הושם גם על קירוב הלבבות בין החיילים למגזרים שונים, האחוזה והערבות ההדדית.

כך, למשל, צוטטו בהרחבה דבריהם של מפקדים בצה"ל: "אנחנו דופקים על הדלת והתגובות נעות בין כבי מתרגש, מחיאות כפיים ומילים חמות..."²¹ יש הבנה שזאת

18 חנו גרינווד, "מתיקון טנקים – לייצור ציוד הגנה רפואי". ישראל היום. 31 במרס, 2020. <https://www.israelhayom.co.il/article/747229>

19 יואב זיתון, "מלחמת הצללים של אמ"ן בקורונה" Ynet 01 באפריל, 2020. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5704617,00.html>

20 נועם אמיר, "צה"ל תופס פיקוד על המשבר בבני ברק". מקור ראשון 01 באפריל, <https://www.makorishon.co.il/news/217211.2020/>

21 יואב זיתון, "'מלאכים בכתום': חיילים מחלקים מאות אלפי מנות לקשישים" Ynet 2 באפריל, 2020. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5706541,00.html>

מלחמה שאינה מבדילה בין יהודים לערבים...אנחנו מקבלים גם הודעות חמות של תודה מתושבים ערבים. אנשי הדת המוסלמים והנוצרים אתנו לגמרי..."²²; רצינו שהאורחים ידעו שהמילואימניקים מסכנים את החיים שלהם ב"מלונות הקורונה"...

הסיקור הבליט את שיתוף הפעולה ואת היעדר החיכוך עם התושבים, כולל הערבים, תוך ציטוט גורמים רשמיים כמו דובר צה"ל שקבע: 'יש שיתוף פעולה במגזר הערבי'²³, "ונכנסנו לבתים של אנשים עם מדים, מראה לא כל כך נפוץ בבני ברק, והתקבלנו יפה, עם חיוכים והרבה מחמאות"²⁴. הסיקור הבליט את ההיבט החריג בפעולה: "בכל מקום שנעצרו הרכבים הצבאיים הקיפו אותם ילדים ומבוגרים שקראו 'חג שמח'. משפחות הוציאו אליהם את השאריות האחרונות של החמץ לכיבוד. אמנם הציבור החרדי שאינו מתגייס נחשב עוין את צה"ל אבל בפועל צעירים חרדים מרותקים מהצבא ומראים בקיאות"²⁵.

בהקשר זה צוטטו גם דבריהם של המנהיגים המקומיים. כך, לדוגמה, צוטט בהרחבה ראש המועצה של אחד מהכפרים הערבים שאמר כי הוא מתגאה על כך ש"אין שום חיכוך... ההיפך הוא הנכון... החיילים ואנשי ועדת החירום נוהגים בכבוד עם התושבים... המבנים שהם כאן על מנת לסייע להם". גם התושבים צוטטו בהרחבה על כך שהם מדגישים כי יקבלו בברכה את החיילים: "מוזר לראות פה חיילים, אבל כולם מנומסים ואדיבים... אנחנו יודעים שהם (החיילים) כאן כדי לסייע לנו... זה ממש מחמם את הלב, אולי מכל הסיפור הזה של הקורונה בסוף יצאו גם דברים טובים... בשבועות האחרונים למדנו שהקורונה שינתה סדרי עולם וכל עוד שיתוף הפעולה יהיה הדדי ומכובד אין סיבה שיהיו חיכוכים... בין התושבים לחיילים והשוטרים"²⁶.

גם רוב הצילומים שפורסמו הדגישו את המעורבות הישירה של החיילים מול החברה האזרחית. ברובם נראו חיילים וקצינים עם אפוד כתום כשהם מסייעים לקשישים, חרדים וערבים בחלוקת בלטו צילומים של חיילים ואזרחים רוקדים על משאיות בבני ברק ערב חג הפסח. המחשות נוספות לשיח הציבורי האוהד ניתן לראות גם באמצעות התגובות לפוסטים שפורסמו בעמוד צה"ל הרשמי בפייסבוק. כך, לדוגמה, הוצג סרטון תדמית והסברה אודות שיטת 13 ש"מ מתגייסת" למאבק בקורונה. הסרטון זכה לקרוב ל-80 אלף צפיות, אלפי לייקים וכ-140 תגובות, רובן חיוביות, בנוסף: "צה"ל שלנו, מה

22 יואב זיתון, "פסוקים מהקוראן וסרטוני סלבס ערבים: היערכות קורונה של פיקוד העורף לרמזאן". Ynet

16 באפריל, 2020. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5715736,00.html>

23 "דובר צה"ל: יש שיתוף פעולה...". ישראל היום 16 באפריל, 2020.

<https://www.israelhayom.co.il/article/752151>

24 קובי נחשוני, 31 Ynet במארס, 2020. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5705007,00.html>

25 אנשיל ספר, הארץ 08 באפריל, 2020. <https://www.haaretz.co.il/health/corona/premium-1.8749979>

26 דינאל סיריוטי, "אין חיכוך בין התושבים לכוחות". ישראל היום 18 באפריל, 2020.

<https://www.israelhayom.co.il/article/752473>

יש לומר? זה צבא העם. ילדים יקרים שלנו". תגובות דומות לסרטון אחר בעמוד צה"ל הרשמי היו: "צה"ל שלנו אתם הלב של עם ישראל"; "לעיתים תוארו החיילים כ"גיבורי השעה"²⁷ או לחילופין "הלוחאי ותהייה אחווה בינינו לבין ערביי ישראל לאורך השנה"²⁸.

השיח הציבורי ברשת נבחן במגוון עמודים וקבוצות פייסבוק. החוט המקשר בין כל התגובות היה קריאות של אהדה ותמיכה בחיילי צה"ל. גם הנימה השלטת בתגובות לפוסטים בעמוד צה"ל הרשמי, עמוד פקע"ר ועמוד דובר צה"ל הייתה אוהדת ותומכת. סביר שהעוקבים אחר עמודים אלה הם באופן טבעי בעלי עמדה חיובית כלפי צה"ל. ניכר כי החיילים נתפסים כ"ילדים של כולנו", כמי שמקדישים מזמנם לטובת המדינה: "הם חלק מאתנו, בשר מבשרינו והם מקריבים ומוכנים להקריב את היקר להם מכל להגן על עמנו". בניגוד לכך, נמצאו בשיח הציבורי תגובות שליליות רבות כלפי האוכלוסייה החרדית והחברה הערבית. רק לעיתים נדירות ובשולי השיח נמצאו ביקורות לגבי הסיוע שהעניק צה"ל לאותן האוכלוסיות בלשון: "בשביל מה לסכן את החיילים שלנו בשביל הרוצחים האלה? תנו להם סוף סוף למות"²⁹.

בשולי השיח ניתן היה גם למצוא ביקורת כלפי צה"ל מצד קומץ גולשים. לדוגמה, הוצגה ביקורת על מילון שכלל תרגום של מילים נפוצות ביידיש שחולק לחיילים כדי לסייע להם לתקשר עם תושבי בני ברק. הטענה הייתה שצה"ל מנותק, בור ואינו מכיר את האוכלוסייה החרדית מספיק טוב: "דבילים!!! (סימני קריאה במקור) תראו לי תושב בני ברק אחד שלא יודע עברית..."; "כזאת בורות של צה"ל... בבני ברק אין אחד שלא דובר עברית..."; "לא שלחו אותם לארץ זרה שצריך מילון. סה"כ לעיר חרדית..."³⁰.

סיוע עקיף לאוכלוסייה האזרחית – התחום המודיעיני והטכנולוגי

התקשורת עסקה מעט במעורבות היחידות הטכנולוגיות והמודיעיניות בצה"ל במגפה. כשהנושא עמד על סדר היום המסגור היה אוהד והבליט את יכולותיהן המיוחדות של יחידות אלו. היחידות מוסגרו כמי ש"התגייסו" לסייע ובכך שיש בידיהן את האמצעים המיוחדים הנדרשים כדי להתמודד עם המשבר. דוגמאות מייצגות כפי שתוארו בכלי התקשורת: "המהלך, שהובל על ידי חטיבת המחקר ויחידה 8200 נועד לנצל את עוצמתו של אגף המודיעין ויכולותיו הייחודיות במטרה לאסוף את כל המידע שנצבר על נגיף בארץ ובעולם..."³¹; "כך התגייסה היחידה הסודית של חיל המודיעין

27 "אידה לא ידעה איך אומרים...". צה"ל – צבא הגנה לישראל 14 באפריל, 2020.

<https://www.facebook.com/watch/?ref=saved&v=546423782918291>

28 ער, ז. "מסכות במקום דוחות". כאן חדשות 09 במאי, 2020. <https://www.facebook.com/kan-news/posts/942982936126663>

29 אמיר בוחבוט, "התחלואה בדרום: חיילי מילואים יסייעו באכיפת הסגר ברהט ובערעה". וואלה! חדשות 19 ביוני, 2020.

<https://www.facebook.com/144210072289393/videos/245712383363409>

30 יניב קובוביץ', "צה"ל חילק ללוחמים שהוצבו בבני ברק מילון יידיש כדי לתקשר". הארץ, 05 באפריל, 2020.

<https://www.haaretz.co.il/health/corona/1.8742706>

31 יואב לימור, "אמ"ן התגייס למאבק בקורונה". ישראל היום 27 במארס, 2020.

<https://www.israelhayom.co.il/article/746053>

למלחמה בקורונה... הזדמנות להיחשף לשיטת הפעולה של היחידה...^{32,33} "מאות חיילי חטיבת המחקר ו-8200 הקימו מערך מודיעיני שלם עבור מערכת הבריאות: אוספים נתונים, מצליבים מידע ומנהלים שיתופי פעולה מודיעיניים עם גופים בעולם. גם שיטות מודיעין ממבצעים חשאיים גויסו.³³

הסיקור התקשורתי הבליט את המקצוענות של יחידות אלה והדגיש את ההשוואה לגופים אזרחיים. במילים אחרות, הושם דגש על חוסר היעילות של מערכת הבריאות ושל משרדי הממשלה לעומת הקדמה והיכולות הטכנולוגיות של היחידות הטכנולוגיות והמודיעיניות של צה"ל. היחידות מתוארות כמי שנלחצו לעזרת המדינה וכמי שגאלו את המערכת מהארכאיות שלה. כך, למשל: "במקום ארבעה ימים מספקים תשובות למערכת הבריאות תוך 10 דקות".³⁴

"תנו לצה"ל לעזור, לא לנהל"

השאלה אם על צה"ל לנהל או שעליו לנתב את יכולותיו כדי לסייע לחברה האזרחית במגפה כמעט שלא עמדה על סדר היום התקשורתי והציבורי במהלך "הגל הראשון". השיח אודות סוגייה זו עלה לסדר היום באופן נקודתי, בעיקר בתחילת המשבר, כאשר גברה תחושת הכאוס סביב המצב ועלה הצורך בניהול מוצלח יותר שלו. או אז עלתה השאלה מי הגוף המתאים יותר לבצע זאת. העמדה שננקטה באשר לאפשרות ש-צה"ל יהיה הגוף שינהל לא הייתה ברורה ומנומקת לגמרי (למעט עיתון "הארץ". על כך בהמשך) אולם ניתן היה ללמוד על הלך הרוח סביב הסוגיה מאופן הסיקור התקשורתי שלה.

נמצאו מעט טיעונים בשיח שעמד בבסיס מחקר זה, על כך שמאחר שמדובר ב"מלחמה", הגדירו את ההתמודדות עם המגפה ככזו, הרי שצה"ל הוא הגוף היחיד שמתאים להילחם בה. צה"ל מורגל בתפעול מערכות גדולות ובשיטת חשיבה סדורה, יש לו יכולות איסוף וניתוח מודיעין, בניגוד ל"מערכות האזרחיות שהן רזות ומוגבלות בהרבה".³⁵ טיעונים אלה היו מעטים ושוליים. לעומת זאת, העמדה הרווחת, גם אם במשתמע, הייתה תמיכה בצה"ל כגוף שתפקידו לסייע, ייתכן אפילו סיוע נרחב, אך אל לו לנהל. ניתן ללמוד על מסגור הסיטואציה גם מעצם השימוש הרב במיוחד בביטויים

32 אורי ברקוביץ, "כך התגייסה היחידה הסודית של חיל המודיעין למלחמה בקורונה". גלובס 17 באפריל, 2020. <https://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001325557>

33 יואב זיתון, "מלחמת הצללים של אמ"ן בקורונה" Ynet 01 באפריל, 2020. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5704617,00.html>

34 יואב זיתון, "מלחמת הצללים של אמ"ן בקורונה" Ynet 01 באפריל, 2020. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5704617,00.html>

35 ראו למשל תיאור הטיעונים ללא נקיטת עמדה מפורשת <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-5698789,00.html>

יואב לימור, "המטה ללוחמה בקורונה" ישראל היום, 19 במרץ, 2020. <https://www.israelhayom.co.il/article/743501>

כגון: לסייע, לעזור ולתמוך.³⁶ דוגמה לקריאה לסיוע נרחב לאור ההחמרה במצב ניתן לראות באחד המאמרים שפורסם תחת הכותרת: "נתניהו וכוכבי חייבים להתעורר: בני-ברק זקוקה לסיוע לאומי דחוף ונרחב". במאמר נכתב כי: "זה הזמן לשלוח לבני ברק את מיטב היכולות הלוגיסטיות של צה"ל...הרמטכ"ל, אביב כוכבי, צריך להבין שדרושה עלייה תלולה במעורבות צה"ל במשבר, לפחות בעיר הספציפית הזו. הלילה הודיע צה"ל על הצבת מפקדת אוגדה 98 לטפל בבני ברק. זהו צעד ראשון אך לא בהכרח מספיק".³⁷

במאמר מערכת של עיתון "הארץ", תחת הכותרת: "תנו לצה"ל לעזור, לא לנהל", נטען כי "למרות העובדה שלצה"ל יש ניסיון בהתנהלות בשעת חירום וגם מנגנון עשיר בכוח אדם ומשאבים, בפרוטוקולים לשעת מלחמה, במערך גיוס וכו' - יש להתגבר על הפיתוי להטיל את המשימה עליו...". ובסופו של דבר המאמר קבע כי: "הסיוע של מערכת הביטחון הוא חיוני, אבל יש צורך בגוף מרכזי אזרחי לניהול המשבר; הצבא ומערכת הביטחון יעמידו לרשותו את יכולותיהם".³⁸ מעבר לכך כמעט ולא נמצא שיח באשר לסכנות הטמונות בניהול תחום אזרחי מובהק לאורך זמן על ידי הצבא:

א. לצה"ל חסר הידע המקצועי, המומחיות והיכולת לניהול המגפה: הסיקור המועט התייחס לכך שאין מדובר במצב חירום ביטחוני, אלא במצב חירום אזרחי, המחייב טיפול בראייה אזרחית כוללת וכי דרוש גוף מרכזי אזרחי עם ראייה להשלכות הרחבות של המשבר.³⁹

ב. הכשירות המבצעית של צה"ל בכלל ושל חיילי המילואים בפרט לאור האפשרות שצה"ל ינהל את המצב, נידונה בשולי הסיקור. כך דווח בקצרה שעם פרוץ מגפת הקורונה נכנס צה"ל לשגרה מיוחדת ובין היתר נעצרו אימונים בסדיר ובמילואים. תגובה חריגה וביקורתית כלפי מעורבותם של הלוחמים במקום להתמקד בפעילות המבצעית נמצאה באחד הטוקבקים, והיא בבחינת היוצא מן הכלל המעיד על הכלל: "נו באמת?! חיילי הקומנדו צריכים להתאמן. הם לא מכפיל כוח ברפואה. יש מספיק אנשים עם ידע וכסף בבריאות... שיתעסקו רק ביעוד שלהם".⁴⁰

36 "במקרה של סגר צה"ל, עשוי לסייע באכיפה". ישראל היום 19 במארס, 2020.

<https://www.israelhayom.co.il/article/743677>

37 עמוס הראל, "נתניהו וכוכבי חייבים להתעורר: בני ברק זקוקה לסיוע לאומי דחוף ונרחב". הארץ 2 אפריל, 2020. <https://www.haaretz.co.il/health/corona/premium.highlight-1.8734732>

38 "תנו לצה"ל לעזור, לא לנהל". הארץ 14 באפריל, 2020.

<https://www.haaretz.co.il/opinions/editorial-articles/premium-1.8764156>

39 שרית רחובלום, "מי ינהל את משבר הקורונה? הקרב בין משרד הביטחון למשרד הבריאות". Ynet.

21 במארס, 2020. <https://www.ynet.co.il/articles/0,7340,1-5698789,00.html>

וכן - "תנו לצה"ל לעזור, לא לנהל". הארץ 14 באפריל, 2020.

<https://www.haaretz.co.il/opinions/editorial-articles/premium-1.8764156>

וכן - יאיר קראוס, "כשהיקפי התמונה יעלו, יגידו שלא עשינו מספיק". מקור ראשון 26 במארס, 2020.

<https://www.makorishon.co.il/news/215721>

40 "זה מה שקורה כששייטת 13 מתגייסת למאבק נגד הקורונה". 12 באפריל, 2020. צה"ל - צבא ההגנה

לישראל. <https://www.facebook.com/tzahalonline/posts/3024057127640784>

ג. השאלה בדבר הסיכונים מחיכוך אפשרי לאורך זמן בין חיילי צה"ל לאוכלוסייה המקומית, בעיקר בנוגע לחיילים הלוחמים שלא מורגלים ולא מאומנים בכך, נדחקה אף היא לשולי השיח. ברמה האינפורמטיבית צוין כי מדובר ב"מצב חדש" שלפיו "גדודי חי"ר ובהם חטיבת הצנחנים וחטיבת הקומנדו...פועלים כעת בבני ברק ומסייעים לתושבים".⁴¹ הודגש גם החשש של צה"ל ממסגור החיילים כשוטרים, כאחראים למלאכת האכיפה מול אוכלוסייה אזרחית, לעיתים תוך השוואה לאירוע התנתקות (2005): "גורם צבאי אמר כי המפקדים מיישמים בהכנה המנטלית את לקחי תכנית ההתנתקות, שהייתה הפעם האחרונה שלוחמי צה"ל פעלו מול אזרחים ישראלים... החיילים יפעלו ככל הנראה כשהם לא חמושים, ללא אפוד, עם בגדי עבודה שעליהם יוצמד דגל ישראל. החיילים יפעלו בכפיפות לשוטרים, בחוליות של שניים עד שלושה".⁴² בסיקור התקשורתי צוין כי אין לחיילים סמכות שיטור ולא תהיה להם סמכות לעצור אזרחים. נמצאו ציטוטים של גורמים ממסדיים בנוסח - "אני לא רוצה לראות מצב שחייל צה"ל רודה באזרח ישראלי",⁴³ או "...לא הייתי רוצה לראות חיילים אוכפים סדר ציבורי ונדרשים לעכב אזרחים".⁴⁴

סיכום

מעורבות צה"ל ב"גל הראשון" של מגפת הקורונה לא בלטה במיוחד בסדר היום הציבורי והתקשורתי. במקרים שבהם השיח עסק בכך, הוא התמקד בעיקר בסיוע הישיר שהעניק צה"ל לאוכלוסייה האזרחית. בשאלות אלה השיח הובל על ידי התקשורת והציבור הוא שהגיב לו. סביר להניח שהציבור התעניין במיוחד בסיוע לאזרחים, משום שזה נראה בעיניו כקרוב לליבו ולתחושותיו.

המסגור התקשורתי בנוגע לסיוע של צה"ל במגפה היה אוהד מאוד ומחמיא. נמצא כי רב הדמיון על השוני בין כלי התקשורת השונים. למעשה, הקולות שנשמעו היו זהים למדי ביניהם ונמצאו תואמים למחקרים קודמים המראים כי בעת חירום מצטמצמים ההבדלים בין כלי התקשורת.⁴⁵ רובו של השיח הופיע בידיעות החדשותיות ומספר המאמרים הפרשניים שהוקדשו לכך היה מועט. דפוסי סיקור אלה אופייניים לסיקור

41 ניר דבורי, "גדודי חי"ר פועלים בבני ברק ומסייעים לתושבים", N12 24 באפריל, 2020 https://www.mako.co.il/news-military/2020_q2/Article-6e112ed875b3171026.htm?Partner=search&Results
42 רועי שרון, "ללקחים מההתנתקות: צה"ל נערך לאכיפת ההסגר". כאן תאגיד השידור הישראלי 26 במארס, 2020. <https://www.kan.org.il/item?itemid=68786>
43 דומבה, ע. 29 במארס, 2020. "שר הביטחון: 'פיתחנו מערכת שו"ב לקורונה שתיתן ציון תקן לכל אזרח - האם הוא מדבק'". Israel Defense. <https://www.israeldefense.co.il/he/node/42364>
44 אמיר בוחבונט, "חייל לצד כל שוטר ואלף כלי רכב להעברת חולי קורונה: תכנית צה"ל ליום שבו יוטל סגר כללי", וואלה! 21 במארס, 2020. <https://news.walla.co.il/item/3347945>
45 קושילביץ, ג. (2005). "מהקרב לקורבן" תפקוד התקשורת בסיקור השכול באסונות צבאיים". בתוך: לבל, א. (עורך), ביטחון ותקשורת, דינמיקה של יחסים. מכון בן-גוריון לחקר ישראל, עמ' 284-309; ניר, ר. ורועה, י. (1992). "דרכי ציטוט בדיווח החדשותי בעיתונות הישראלית", בתוך: אורנו, ע., בן-שחר, ר., וטורי, ג. (עורכים). "העברית שפה חיה". קובץ מחקרים על הלשון בהקשריה החברתיים-תרבותיים. אוניברסיטת חיפה, עמ' 189-210; ישראלי, צ. אלישבע, ר. (2010), "מ'לוחם' ל'בן של אמא"? החייל הישראלי בראי העיתונות". עיונים בתקומת ישראל עמ' 184-218.

סוגיות שנוגעות לפעולות צה"ל ובעיקר בנוגע לחיילים לוחמים.⁴⁶ הם תואמים להנחות לפיהן הציבור מאמין שצה"ל הוא "צבא העם", שקיימת הסכמה בסיסית באשר למטרתה של המערכת הצבאית ולמקום המרכזי שהיא תופסת באתוס הלאומי. ככלל החברה הישראלית נחשבת לחברה פטריוטית, בעיקר בעתות של מתח ביטחוני, ועתה גם בחירום שאינו ביטחוני. במצבים אלה, ובעיקר בשלבים הראשונים, גם התקשורת חשה שעליה לסייע ללכד את השורות, לגבש קונצנזוס ולהעלות את המורל.⁴⁷ במובן זה, מגפת הקורונה דומה למצבי חירום מלחמתיים. כך גם מועט הדיון המעמיק אודות תפקידו של צה"ל מול החברה האזרחית.

באשר לשאלה אם על צה"ל לנהל או לסייע לחברה האזרחית במגפת הקורונה – מהשיח התקשורתי המועט בסוגיה זו עלה כי העמדה הרווחת גורסת כי על צה"ל לנתב את יכולותיו ולסייע לחברה האזרחית במשבר. **כלומר, על צה"ל להיות מופעל ולא מפעיל.** כמעט ולא נמצאה קריאה לתת לצה"ל לנהל. ייתכן וזה קשור לכך שבגל הראשון, שררה תחושה של שליטה במצב. השאלה המעניינת היא מה הייתה העמדה התקשורתית והציבורית אם מעורבותו של צה"ל הייתה גולשת לניהול האירוע. ניתן להניח בזהירות המתבקשת, שלאור הפסיביות שתוארה במאמר זה, גם ניהול המשבר היה מתקבל בברכה, או כתופעה טבעית, לפחות בטווח המידי. אולם אפשר שבטווח הרחוק היו נמצאות לכך השלכות שליליות על המעמד הציבורי של צה"ל. בהקשר זה, כדאי לשים לב להיעדרו של דיון משמעותי באשר לסיכונים הכרוכים בכך לחברה ולדמוקרטיה הישראלית, וכן בנוגע לכשירות צה"ל לניהול מערכה צבאית אם יהיה שקוע עד צוואר בטיפול במגפת הקורונה.

בהקשר זה חשוב להזכיר את הרגישות הציבורית בישראל לחיילים. נראה כי הציבור הישראלי לא שש לראות את החיילים בתפקידים שיש בהם חיכוך עם אזרחים, כל שכן בתפקידי שיטור (ראו מקרה ההתנתקות מעזה בהקשר זה). מה יקרה במקרה פעילות צה"ל מול האזרחים תיכשל? מה לגבי המשמעות של גלישת הצבא לתחומים שהוא לא מורגל בטיפול בהם, במיוחד כשמדובר לעיתים בסוגיות בעלות רגישות ציבורית במציאות הישראלית רווית המחלוקות? מה תהיה ההשלכה על מעמדו הציבורי של צה"ל ועל מידת האמון בו? נראה כי אופן הסיקור התקשורתי החסר בעניין זה ממחיש את הגבולות המקוטעים הקיימים בין צה"ל לבין החברה בישראל. זאת, כאשר אם

46 ישראלי, צ. (2018). "מ'לואימניקים מברזל?": התקשורת והמילואים, בתוך: מערך המילואים לאן? (עורכים: אלרן ושות'), תל-אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, עמ' 187-202; ישראלי, צ. אלישבע, ר. (2010). "מ'לוחם" לבן של אמא? החייל הישראלי בראי העיתונות". עיונים בתקומת ישראל. 24: עמ' 184-218.

47 אורבך, מ. ישראלי, צ. (2006). "תקשורת מגויסת: סיקור תאונות אוויריות בצה"ל 1977-1997". מגמות. מ"ד (3), (2006) עמ' 424-451; ישראלי, צ. (2011). "תקשורת והיבטים אסטרטגיים של סכסוכים בעצימות נמוכה: מקרה המבחן של ישראל בלבנון 1985-2000". מחקרים בפוליטיקה ישראלית. ד' (2011), עמ' 255-288; פרי, י. (2001). "שינוי השיח הביטחוני בתקשורת והתמורות בתפיסת האזרחות בישראל". תרבות דמוקרטית, 5-4, עמ' 233-265.

מתעוררת ביקורת ציבורית על צה"ל בכל נושא, וודאי בהקשר לפעילותו בתווך האזרחי, נודעת לכך חשיבות בכך שהיא יכולה לסייע עקרונית בריסונו ובפיקוח עליו.

מאמר זה מתמקד בעיקר ב"גל הראשון" של מגפת הקורונה בישראל. לאור תחושות הבלבול וחוסר שביעות הרצון שעלו מאופן הטיפול המתמשך במגפה, סוגיית ניהול מצב החירום שבה לסדר היום ובעוצמה רבה יותר. במרכז השיח עמדה שאלת זהות המנהל יותר מאשר זהות הגוף שינהל. הוא מוסגר כ"פרויקטור" ולעתים אף כ"כרמטכ"ל קורונה". הקולות שתמכו בדרישה לתת לצה"ל לנהל נשמעו בעיקר מקרב מפקדים בכירים בצה"ל לשעבר וכן פוליטיקאים. מנגד, אחרים טענו כי מדובר במצב חירום אזרחי ולכן יש צורך בגוף מרכזי אזרחי לניהולו. מעורבותו של צה"ל צריכה לבוא לידי ביטוי בהגברת הסיוע האופרטיבי בהתאם לצרכי החברה האזרחית, כפי שאכן קורה בפועל בזמן כתיבת שורות אלה.

תם אך לא נשלם. מגפת הקורונה היא מצב חירום מתמשך. סביר להניח שהדפוסים שתוארו במאמר זה ימשיכו להיות רלוונטיים, ילבשו פנים וצורות ויאותרו גם בעתיד.